

καιωμάτων από τα ζητήματα της τιμής και της αρετής. Τα πανεπιστήμια απονέμουν τιμητικούς τίτλους για να επιδοκιμάσουν εκείνους που επιδεικνύουν τις αρετές τις οποίες καλούνται να προάγουν τα πανεπιστήμια. Αλλά με έναν τρόπο, κάθε τίτλος που απονέμει ένα πανεπιστήμιο είναι τιμητικός.

Η σύνδεση των αντιπαραθέσεων γύρω από τη δικαιοσύνη με συζητήσεις για την τιμή, την αρετή και το νόημα των αγαθών μπορεί να μοιάζει με συνταγή καταστροφής για την πρόκληση συγκρούσεων χωρίς ελπίδα επίλυσης. Τα άτομα έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για την τιμή και την αρετή. Η πραγματική αποστολή των κοινωνικών θεσμών –είτε πρόκειται για πανεπιστήμια, είτε για εταιρείες, για τον στρατό, για τα επαγγέλματα ή για την πολιτική κοινότητα εν γένει– αποτελεί αντικείμενο διαφωνιών και εγείρει δύσκολα ερωτήματα. Είναι σκόπιμο συνεπώς να αναζητήσουμε μια βάση για τη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα που θα κρατά αποστάσεις από αυτές τις αντιπαραθέσεις.

Μεγάλο μέρος της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας προσπαθεί να κάνει ακριβώς αυτό. Όπως έχουμε δει, οι φιλοσοφίες του Καντ και του Ρωλς αποτελούν δυο τολμηρές προσπάθειες ανακάλυψης μιας βάσης για τη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα που θα παραμένει ουδέτερη απέναντι σε ανταγωνιστικές αντιλήψεις για τον αγαθό βίο. Είναι καιρός τώρα να δούμε αν το σχέδιό τους είναι επιτυχές.

8. ΠΟΙΟΣ ΑΞΙΖΕΙ ΤΙ; ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Η Callie Smartt ήταν μια δημοφιλής πρωτοετής μαζορέτα στο Λύκειο Andrews του Δυτικού Τέξας. Το ότι είχε εγκεφαλική παράλυση και μετακινούνταν με αναπηρικό καροτσάκι δεν μείωνε τον ενθουσιασμό που ενέπνεε στους ποδοσφαιριστές και τους φιλάθλους με τη ζωνρή παρουσία της στο γήπεδο, όταν διεξάγονταν οι σχολικοί αγώνες των μικρότερων τάξεων. Αλλά στο τέλος της περιόδου, η Callie εκδιώχθηκε από την ομάδα.¹

Υπό την πίεση ορισμένων άλλων μαζορετών και των γονιών τους, οι υπεύθυνοι του σχολείου είπαν στην Callie ότι, για να είναι στην ομάδα τον επόμενο χρόνο, θα πρέπει να προπονείται όπως όλες οι άλλες, ακολουθώντας ένα απαιτητικό πρόγραμμα γυμναστικής που περιελάμβανε ανοίγματα και άλματα. Της προσπάθειας να αποκλειστεί η Callie από την ομάδα των μαζορετών ηγήθηκε ο πατέρας της αρχηγού των μαζορετών. Ισχυρίστηκε ότι τον απασχολούσε η ασφάλειά της. Αλλά η μητέρα της Callie είχε την υποψία ότι η επίθεση αυτή υποκινούνταν από αισθήματα μνησικακίας για τις επευφημίες που δεχόταν η Callie.

Η ιστορία της Callie θέτει δύο ζητήματα. Το πρώτο είναι ένα ζήτημα δικαιοσύνης. Θα έπρεπε να κάνει γυμναστική για να γίνει δεκτή ως μαζορέτα ή μήπως η απαίτηση αυτή ήταν άδικη, δεδομένης της αναπηρίας της; Ένας τρόπος για να

απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα θα ήταν να επικαλεστούμε την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων: εφόσον επιτελούσε καλά αυτό τον ρόλο, η Callie δεν θα έπρεπε να αποκλειστεί από την ομάδα των μαζορετών απλώς και μόνο επειδή, χωρίς να ευθύνεται η ίδια, δεν διαθέτει τη σωματική ικανότητα για να κάνει γυμναστικές ασκήσεις.

Αλλά η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων δεν μας βοηθά ιδιαίτερα, γιατί δεν απαντά ουσιαστικά στο ερώτημα που βρίσκεται στην καρδιά της αντιπαράθεσης: τι σημαίνει να επιτελεί κανείς καλά τον ρόλο της μαζορέτας; Οι αντίπαλοι της Callie ισχυρίζονται ότι μια καλή μαζορέτα θα πρέπει να μπορεί να κάνει ανοίγματα και άλματα. Με αυτό τον τρόπο, σε τελική ανάλυση, εξάπτουν παραδοσιακά το πλήθος οι μαζορέτες. Οι υποστηρικτές της Callie θα έλεγαν ότι αυτή η άποψη συγχέει τον σκοπό της δραστηριότητας των μαζορετών με έναν τρόπο επίτευξής του. Ο πραγματικός σκοπός της δραστηριότητάς τους είναι να εμπνεύσουν ομαδικό πνεύμα στο σχολείο και να ενθουσιάσουν τους οπαδούς. Όταν η Callie φωνάζει κινούμενη πάνω-κάτω στην περιφέρεια του γηπέδου με την αναπηρική της καρέκλα, κουνάει τις φούντες στα χέρια και χαμογελάει λαμπερά στον κόσμο, κάνει καλά ό,τι πρέπει να κάνουν οι μαζορέτες – να εξάπτουν το πλήθος. Συνεπώς για να κρίνουμε ποια θα πρέπει να είναι τα προσόντα της, πρέπει να κρίνουμε ποια είναι τα ουσιώδη στοιχεία της δραστηριότητας των μαζορετών και ποια είναι απλώς περιστασιακά.

Το δεύτερο ζήτημα που θέτει η ιστορία της Callie αφορά τη μνησικαχία. Τι είδους μνησικαχία θα μπορούσε να υποκινεί τον πατέρα της αρχηγού των μαζορετών; Γιατί τον ενοχλεί η παρουσία της Callie στο γήπεδο; Δεν μπορεί να φοβάται ότι η συμμετοχή της Callie στερεί μια θέση από την κόρη του· είναι ήδη στην ομάδα. Ούτε ζηλεύει απλώς ένα κορίτσι που ξεπερνάει την κόρη του στις γυμναστικές ασκήσεις, αφού αυτό δεν συμβαίνει με την Callie.

Η διαίσθησή μου λέει το εξής: η μνησικαχία του εκφράζει πιθανόν το αίσθημα ότι η Callie τιμάται με έναν τρόπο που δεν της αξίζει, με έναν τρόπο που περιγελά την περηφάνια που νιώθει για την ικανότητα της κόρης του ως μαζορέτας. Αν η δραστηριότητα αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί κάλλιστα και από μια αναπηρική καρέκλα, τότε η τιμή που αποδίδεται στις μαζορέτες που διακρίνονται στα άλματα και τα ανοίγματα υποβαθμίζεται ως έναν βαθμό.

Αν η Callie δικαιούται να είναι μαζορέτα γιατί επιδεικνύει, παρά την αναπηρία της, τις αρετές που ταιριάζουν στον ρόλο της, η θέση της απειλεί κατά κάποιον τρόπο την τιμή που απονέμεται στις άλλες μαζορέτες. Οι γυμναστικές δεξιότητες που επιδεικνύουν δεν φαίνονται πλέον ουσιώδεις για τη διάκρισή τους, αλλά είναι απλώς ένας τρόπος έξαψης του πλήθους μεταξύ άλλων. Παρά την έλλειψη γενναιοδωρίας που τον διέκρινε, ο πατέρας της αρχηγού των μαζορετών συνέλαβε το πραγματικό διακύβευμα. Μια κοινωνική πρακτική που είχε έναν καθορισμένο σκοπό και απέδιδε καθορισμένες τιμές, αναπροσδιοριζόταν τώρα χάρη στην Callie. Είχε δείξει ότι υπάρχουν περισσότεροι τρόποι για να γίνει μια γυναίκα μαζορέτα.

Παρατηρήστε τη σύνδεση ανάμεσα στο πρώτο ερώτημα, που αφορά την ακριβοδικία, και το δεύτερο, που αφορά την τιμή και τη μνησικαχία. Για να καθορίσουμε έναν δίκαιο τρόπο απονομής θέσεων στις μαζορέτες, θα πρέπει να καθορίσουμε τη φύση και τον σκοπό της δραστηριότητάς τους. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να πούμε ποια χαρακτηριστικά έχουν ουσιώδη σημασία γι' αυτήν. Αλλά ο καθορισμός της ουσίας της εν λόγω δραστηριότητας μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αντιπαράθεσεων, γιατί μας εμπλέκει σε συζητήσεις για το ποια χαρακτηριστικά θα πρέπει να εκτιμάμε. Ο σκοπός που αποδίδετε στη δραστηριότητα των μαζορετών εξαρτάται εν μέρει από το ποιες αρετές θεωρείτε ότι αξίζουν αναγνώρισης και ανταμοιβής.

Όπως δείχνει αυτό το επεισόδιο, κοινωνικές πρακτικές όπως η δραστηριότητα των μαζορετών δεν έχουν μόνο εργαλειακούς σκοπούς (την υποστήριξη της ομάδας) αλλά και τιμητικούς ή παραδειγματικούς σκοπούς (την επιδοκιμασία ορισμένων αρετών και μορφών αριστείας). Όταν επιλέγει τις μαζορέτες του, το λύκειο δεν προάγει μόνο το ομαδικό πνεύμα του σχολείου αλλά κάνει και μια δήλωση για τα χαρακτηριστικά που ελπίζει ότι θα θαυμάζουν και θα μιμηθούν οι μαθητές του. Αυτό εξηγεί γιατί ήταν τόσο έντονη η διαμάχη. Εξηγεί επίσης κάτι που φαίνεται αλλιώς δυσερμήνευτο – πώς οι μαζορέτες που βρίσκονταν ήδη στην ομάδα (και οι γονείς τους) ένιωθαν ότι τους αφορούσε προσωπικά η διαμάχη για το δικαίωμα συμμετοχής της Callie στην ομάδα. Οι συγκεκριμένοι γονείς ήθελαν η δραστηριότητα των μαζορετών να τιμά τις παραδοσιακές αρετές των μαζορετών που διέθεταν οι κόρες τους.

Δικαιοσύνη, τέλος και τιμή

Από τη σκοπιά αυτή, ο καβγάς για τις μαζορέτες στο Δυτικό Τέξας είναι μια σύντομη εισαγωγή στη θεωρία του Αριστοτέλη για τη δικαιοσύνη. Στο κέντρο της πολιτικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη βρίσκονται δύο ιδέες, τις οποίες συναντάμε και στην αντιπαράθεση γύρω από την Callie:

1. Η δικαιοσύνη είναι τελεολογική. Για να καθορίσουμε τα δικαιώματα θα πρέπει να κατανοήσουμε το τέλος (τον σκοπό ή την ουσιώδη φύση) της υπό συζήτηση κοινωνικής πρακτικής.
2. Η δικαιοσύνη απονέμει τιμές. Κατανοούμε λογικά το τέλος μιας πρακτικής –ή επιχειρηματολογούμε γι' αυτό– όταν κατανοούμε λογικά ή επιχειρηματολογούμε σχετικά με τις αρετές που θα πρέπει να τιμά και να ανταμείβει.

Το κλειδί για να κατανοήσουμε την ηθική και την πολιτική του Αριστοτέλη είναι να συλλάβουμε τη δύναμη αυτών των δύο θέσεων, και τη μεταξύ τους σχέση.

Οι σύγχρονες θεωρίες της δικαιοσύνης προσπαθούν να διαχωρίσουν τα ζητήματα της ακριβοδικίας και των δικαιωμάτων από κάθε συζήτηση γύρω από την τιμή, την αρετή και την ηθική αξία. Αναζητούν αρχές δικαιοσύνης που είναι ουδέτερες μεταξύ διαφορετικών σκοπών, και επιτρέπουν στα άτομα να επιλέξουν και να επιδιώξουν τους σκοπούς που επιλέγουν. Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) θεωρεί ότι η δικαιοσύνη δεν μπορεί να είναι ουδέτερη με αυτό τον τρόπο. Πιστεύει ότι οι διαμάχες γύρω από τη δικαιοσύνη είναι, αναπόφευκτα, διαμάχες γύρω από την τιμή, την αρετή και τη φύση της καλής ζωής.

Η κατανόηση των λόγων για τους οποίους ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δικαιοσύνη και η καλή ζωή συνδέονται αναγκαία μεταξύ τους θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τα διακυβεύματα της προσπάθειας να τις διαχωρίσουμε.

Για τον Αριστοτέλη, δικαιοσύνη σημαίνει ότι δίνουμε στα άτομα ό,τι τους αξίζει, ότι δίνουμε σε κάθε πρόσωπο ό,τι του οφείλεται [«τὰ ὀφειλόμενα ἐκάστῳ ἀποδιδόναι»]. Αλλά τι οφείλεται σε κάθε πρόσωπο; Ποια είναι τα δέοντα κριτήρια της αξίας; Αυτό εξαρτάται από τα αντικείμενα που κατανέμονται. Η δικαιοσύνη περιλαμβάνει δύο παράγοντες: «πράγματα, και τα πρόσωπα στα οποία αποδίδονται τα πράγματα». Και γενικά μπορούμε να πούμε ότι «σε πρόσωπα που είναι ίσα μεταξύ τους θα πρέπει να αποδίδονται ίσα πράγματα».²

Αλλά εδώ ανακύπτει ένα δύσκολο ερώτημα: ίσα από ποια άποψη; Αυτό εξαρτάται από το τι κατανέμουμε –και από τις αρετές που είναι σημαντικές για τα συναφή αντικείμενα.

Ας υποθέσουμε ότι κατανέμουμε αυλούς. Ποιος θα πρέπει να πάρει τους καλύτερους; Η απάντηση του Αριστοτέλη είναι: οι καλύτεροι αυλητές.

Η δικαιοσύνη κάνει διαχωρισμούς με βάση την αξία, με βά-